

Perifériáról a perifériára

Magyarország jelenkori történelmét, a II. világháború utáni időt többen jellemzik úgy, mint a *perifériáról a perifériára kerülés időszakát* (Berend T. Iván, Komlossy Andrea), más szóval, mint egy nem túl sikeres felzárkózási kísérletet.

Nem mélyedek bele hosszadalmas fogalmi magyarázatokba, például, hogy hogyan mérjük, milyen jellemzőkkel határozzuk meg a perifériás helyzetet. A lényeg mindenképpen az, hogy abszolút és relatív mutatókban egyaránt lemaradtunk – és ami a nagyobb baj, lemaradunk ma is – a Lajtán túli szerencsésebb országoktól. Életszínvonalban, jövedelemben, termelés-szerkezetben, bizonyos civilizációs jelzőszámokban.

Az utóbbiak terén valójában határozott előrelépésről számolhatunk be, már a szocialista évek alatt is. Az energiastruktúra például komoly fejlődést mutatott. A rendszerváltást követően pedig vitathatatlanul imponáló az infrastrukturális fejlődés. A csatornázás, útépítés, és mindenekelőtt a *telekommunikáció* fejlődése igen komoly változásokat hozott.

Úgy tűnik tehát, mintha a makrogazdaság termelés szerkezeti változásai a felzárkózási irányába hatottak volna. Iparosodtunk a szocializmusban, majd előretörték a szolgáltató ágazatok, és arányaiban visszaszorult a mezőgazdaság. Azért az agrárium a hetvenes évekre versenyképes ágazattá fejlődött. A hatvanas-hetvenes években nagyot fejlődött a gépgyártás, járműgyártás is, s a feldolgozóipar, sőt, bizonyos mértékig a szolgáltatások is. A rendszerváltozás után meg végképp „ideális” arányokat kezdett mutatni a tovább csökkenő agrár-részarány. Visszaszorult a bányászat, kohászat, a könnyűipar, és – sajnos – az élelmiszeripar is. Előretört a pénzügyi szektor, az ingatlan üzletág és az egyéb szolgáltatások. (Az ingatlanszektor nagy aránya a magánosítással függ össze, hiszen az ingatlankereskedelem „behozott” korábban nem létező tételeket a napi jövedelemtermelésbe: az olcsón megszerzett ingatlanok esetleges ingatlanfejlesztéssel megfejelt továbbadása aránytalan, és kimondottan a rendszerváltozáshoz köthető egyszeri nagy jövedelmeket hozott. Ez eredményezte a szektor súlyának a megemelkedését a GDP-ben. Ez feltehetően egy idő múlva bizonyos visszaesést fog mutatni.)

Más kérdés a mikrogazdaság. A **termékszerkezet** szinte minden területen **lemaradt korszerűségben** a piaci országok mögött a szocialista időkben. Jószerint csak agrár-termékeink színvonala volt egyértelműen megfelelő a tőkés piacokon, bár ott is rombolt a szocialista, mennyiségi szemlélet. A Bezosztaja búza sikértartalma például nem vehette fel a hagyományos fajtákkal a versenyt, s tőkés piaci keresettsége is messze elmaradt tőlük. Erre a fajtára áttállva, a szocialista piaci értékesítéshez kötöttük magunkat. Mindaddig azonban, amíg a hús, gabona – olaj konstrukcióban energiahordozót lehetett érte kapni, nem volt gond. Azt követően annál inkább károsnak mutatkozott. Mára már az *agrárágazat* többlete nemhogy biztosítaná az energia-beszerzést, mint a rendszerváltozás előtt, de annak töredékét éri csak el. *Stratégiai jelentősége*, amit elért a Kádár-korszakban, *megszűnt*, bár még mindig stratégiai jelentőségű az ágazat a devizatermelésben! A csatlakozás előtti években például az agrárágazat másfél milliárd dollárnyi devizatöbbletet produkált (míg a gépgyártás alig 50 milliónyi pluszt tudott akkor hozni). Ezen többleteknek óriási szerepe volt az égető devizahiány enyhítésében. (Napjainkra kiegyensúlyozottabbá vált a két ágazat deviza-kitermelési jelentősége. A közelmúlt beruházásainak, tőkebeáramlásának következtében jelentősen megnőtt a járműgyártás exporttöbblete).

Míg 1945 előtt a Nyugat számára elsősorban mint *agrár*bázis voltunk számottevőek, ez napjainkra alaposan megváltozott. Az EGK már a hatvanas évek végére biztosította agrárpolitikájával az önellátást. Nem csoda, hogy 2004-ben, a csatlakozáskor az *EU inkább csak versenytársat látott bennünk* – ámbár addigra már alaposan tönkrement az agrár-ágazatunk.

Az agrárium aránya a külkereskedelemben 20%-ról 6%-ra csökkent a rendszerváltozást követő két évtizedben. Ez nem csupán annak az egészséges strukturális fejlődésnek tudható be, amit mondjuk, a többi gazdasági terület dinamikus növekedése eredményezett volna, hanem magának az agrárium *visszafejlődésének* következménye volt. Nem ünnepelhetjük tehát diadallal a strukturális arányok „európaivá” válását, hiszen nem pozitív, hanem negatív folyamatok gyümölcset jelentik.

S mi tagadás, az EU-hoz való csatlakozásunk után csak még inkább felgyorsult lemaradásunk. Ha részleteiben tanulmányozzuk az agrárexport-import alakulását, láthatjuk, hogy az *agrárimport radikálisan megemelkedett* a csatlakozás után, számos ágazatban ellehetetlenítve a hazai termelők helyzetét. Példa rá a tejgazdaságok helyzete. De sok más ágazatban is – hús, zöldség-gyümölcs, tojás – hasonló a helyzet. Ennek az eredménye lett, hogy az agrár-deviza többlet jelentősen leolvadt (bár még mindig számottevő), és jelentős mértékben a technika-intenzív termékekre szorított, vagyis a nagyüzemi gabonatermelésre. Sajnos, ez a foglalkoztatást nem segíti.

Mint idéztük, a gép- és járműgyártás felzárkózott hozzá devizatöbblet-szerzésben. Mégsem lehetünk teljesen nyugodtak, hogy sebaj, van, ami pótolja a devizatöbblet-kiesést. Miért?

Mára valóban a járműipar lett a gazdaság húzó ágazata. Ez egyébként a fejlődés poszt-indusztriális szakaszának némileg ellentmondó tény. Azaz, nem a szolgáltatóipar fejlődik gyorsabban. Az Orbán-kormány kinyilvánította, hogy elkerülhetetlennek tartja az ország vissza-iparosítását. Ez indokolt is. A szolgáltatások egy része ugyanis csak az ipari szektorhoz kapcsolódva tud fejlődni. A másik ága meg a személyes felhasználáshoz kötődik. De ha nincs jövedelem, akkor miből vásárolják meg azokat a bizonyos fogyasztási célú szolgáltatásokat?

És itt van a probléma gyökere.

Sokáig úgy tűnt, hogy a *legterheesebb örökség* a szocialista múltból a **külső állam-adósság**. Ez részben így is van. Mégis, ma azt kell mondanom, hogy a perifériára való visszakerülésünk *másik fő oka* nem kevésbé lebecsülendő jelentőségű. Ez pedig a **bérek szintje és arányai**.

Látni kell, hogy a magyar bérekre a szocializmusban két tényező volt hatással. Az egyik a forint-stabilizációkor kialakított alapvető bér-ár viszonyok. Lehet, hogy valaki azt mondja erre, hogy *ugyan, hol van az már!* De, ha megnézzük a bérszinteket és arányokat a rendszerváltás után néhány évvel, azt fogjuk tapasztalni, hogy igenis, még ma is érződik a hatása! Ezt a továbbiakban be is mutatom.

A másik tényező maga a szocialista gazdaság működési mechanizmusa és ideológiája volt. Hiszen a kommunizmus felé való menetelésben számos szükséglet kielégítése *közösségi forrásokból* történt, ingyenes, vagy kedvezményes juttatás volt. Például az egészségügy, az oktatás, a szociális kiadások egy része, a kultúra egy része. (Kezdetben a lakásigények kielégítése is, de azt már a hatvanas évektől kezdve egyre inkább áthertelték a magánérőre.)

Ezek a közösségi tételek a 1990-es változásokkal fokozatosan erodálódnak. Egyre több korábban közösségi szolgáltatás válik fizetőssé. Amit a szocializmusban az alacsony bérek mellé ingyen adtak, azt most már meg kell venni! Fizetni kell érte! A bérek viszont

csak igen lassan emelkedtek. Mindez összességében a bérből és fizetésből élők *életszínvonalának stagnálását*, sőt, helyenként csökkenését jelenti.

Hol van akkor itt a felzárkózás a fejlett országokhoz?

Érdemben még az eredeti torzulások sem tűnnek el a bérekben. A 46-os forintstabilizáció alkalmával – amikor is Varga István polgári közgazdász irányításával megállították a világcúcsot jelentő pengőinflációt –, meghatároztak bizonyos ár- és bérarányokat. A kommunista ideológiának megfelelően, az egyes társadalmi rétegek között különbséget tettek. A béreket a háború előtti békeév kereseteihez viszonyították. Differenciálták a mértékeket: a munkások kapták a legmagasabb értéket: ennek az évi bérenek 80%-át, *a tanítók viszont csak 20%-át* kapták! A parasztok jövedelmét a felvásárlási árak roppant alacsonyra szabásával szorították a minimumra. Arra akarták ily módon rákényszeríteni a paraszti osztályt, hogy tömegesen hagyjon fel e tevékenységével, áramoljon a népesség a városokba, biztosítva a fejlesztendő ipar munkaerőigényét. Aki maradt a mezőgazdaságban, az meg képtelen legyen a saját kis gazdaságából megélni, így aztán kényszerüljön belépni a szovjet típusú kolhozokba. Ez a kényszerítés egy-két évvel később, a beszolgáltatási rendszer kiépülésével vált még hatékonyabbá. Arra viszont az első perctől ösztönzött az alacsony árak rendszere, hogy a vidéki lakosság megélhetés híján elvándoroljon.

Egészen megdöbbentő volt a tanárok, tanítók alulbecsültsége. Mintha szántszándékkal akarták volna elidegeníteni ettől a pályától az embereket! Meg is lett az eredménye. Csak a nagyon erős hivatástudattal bírók maradtak meg a pályán. Vagy azok, akik más értelmiségi pályára nem voltak alkalmasak. Mivel a fizetési viszonyok igen alacsonyak voltak, a pálya teljesen elnőiesedett. Hiszen ebből a fizetésből egy férfi nehezen tud egy családot eltartani, különösen több gyerekkel. Mit mondhatunk akkor a gyermekét, mondjuk, egyedül nevelő pedagógus nők anyagi helyzetéről?! Pedig számosan voltak és vannak ilyen státusban... Milyen magas szintű teljesítményt várhatunk el tőlük az iskolában, amikor a napi gondok agyonnyomják? Milyen ifjúságot nevel az ily módon alábecsült tanári kar? Különösen, amikor egyre jobban a pénzen, az anyagiakon kezdik mérni a pályákat a diákok. Ha egybevetjük a nyugati pedagógusbérekkel, látható, hogy az osztrák-német bérek a sokszorosát teszik ki a magyar tanárok béreinek.

Várhatjuk-e ezek után a tudásalapú társadalom kiépülését? Van-e mire építeni a társadalom humántőke-igényét?

Hogy ne tűnjék pusztá lamentálásnak ez az eszme-futtatás, nézzük meg egy, a rendszer-váltás utáni évekből rendelkezésre álló nemzetközi statisztikából, hogyan viszonyultak a magyar, vagy a cseh bérek az uniós országok hasonló adataihoz! Hiszen a magyar bérek általános kelet-európai képet tükröztek. A szocializmus felfogását a munkásosztály diktatúrájáról, relatív előnyben részesítéséről az értelmiségiekkel szemben.

Forrásunk az „Európa számokban” c. zsebkönyv, amelynek magyar kiadása 1998-ban jelent meg (Szukits Kiadó, Szeged), és az Economist 1997-es, azonos angol publikációjának hű fordítása.

Az ebben szereplő dollár-adatok alapján állíthatjuk fel az alábbi arányszámokat (az Economist adatainak alapján, Botos József számításai):

A *sakképzett ipari dolgozók nettó bére*, ha a magyar béreket vesszük egységnyi-nek, Svájcban 14, Németországban (Frankfurtban) 11, Ausztriában 10, Angliában 8, Olaszországban 7, Spanyolországban 6-szorosa a magyar adatnak. A legközelebb hozzánk a görögök és a portugálok állnak, de ott is 3-4-szerese a bruttó bér a magyarénak.

A nettó béreink általában a bruttó bérek 74 százalékát tették ki. Ez az arány a német-holland szint körüli. (Csak persze, a *bérszint* nem azonos...) Érdekes, hogy a cseheknel, ahol a bruttó bérek a magyarokéval azonos szinten voltak, az adó-elvonások szintje ki-

sebb: ők a bruttó bérük 85%-át kapták kézhez. Mint más, későbbi statisztikákból ellenőrizhetjük, a magyar bérek szintje a 2000-es évek vége felé is csak átlagosan egynegyedét teszik ki az EU-s bérek átlagának. Vagyis *15-20 év után sem valósult meg a bérek érdemi felzárkózása a nyugat-európai szinthez* – noha az *árak színvonala* már jelentősen megközelítette azt. Ez azt jelenti, hogy a magyar életszínvonal reálértéken nagyon alacsony. Mindig sokat hallunk a fekete munkáról, a kiskapuk kereséséről: csodálkozik rajta valaki? Hiszen úgy-ahogy csak akkor tud megélni egy magyar polgár, ha jövedelmét minden lehetséges módon valahogy kiegészíti. Különösen akkor, ha – ismételjük – az árak nyugati színvonalon vannak. És persze nem feledkezhetünk meg a demonstrációs hatásról sem, hiszen látják, hogy élnek mások Európában. A magyar telephely viszont ilyen bérekkel igencsak olcsó egy külföldi beruházó számára. Mellesleg, a heti ledolgozott munkaórák száma – ha volt munkájuk – Magyarországon (s hasonlóan a cseheknél) *a legmagasabb* volt a vizsgált körben. Ez is valamennyire a kelet-európai fokozott kizsákmányoltságára utal.

Vessünk még egy pillantást a *tanárok* jövedelmére! Nehéz ettől a témától elszakadni. A svájci tanárok nettó bére a Magyarországon elérhető béreknek 28-szorosa! A német bérek a 21-szeresét, az osztrák 9-szeresét, a belga, francia, spanyol bérek a 8-szorosát tették ki a magyar adatoknak. Vagyis, ahol fontosnak tartották a humán tőkét, ott megbecsülték a diákokat pallérozó munkaerőt. Sőt! *Csaknem minden európai országban magasabb a tanárok fizetése, mint a jól képzett ipari munkásoké.* Nem túlzott mértékben, hiszen az utóbbiak is tisztességesen keresnek. De mégis, és ez jelzésértékű. Leginkább a svájciaknál becsülik meg ezt a hivatást a munkásokéhoz képest. Nálunk azonban – illetve a cseheknél – *a tanári fizetés a munkásbérek alatt marad*, csak 80, illetve 70%-át teszi ki annak.

Érdekes különbség, hogy a titkárnők fizetése az országok többségében a tanároké alatt volt, legfeljebb azzal megegyezett. Nálunk viszont – furcsa torzulásként – átlagosan 10 százalékkal magasabb volt a rendszerváltás utáni évtizedben! Pedig nehéz elképzelni, hogy ez a munka – bármennyire hasznos lett legyen is – fontosságban megelőzné a gyermekek oktatását.

A szocializmus aránytalanságai tehát bőven tovább éltek a rendszerváltás első fél évtizedében. (Adataink, mint utaltunk rá, az Economist kiadványából származnak, és 1995-re vonatkoznak.)

Azért az **adósság-örökség** terhe se lebecsülhető! Az EU-s összehasonlítás szerint 1994-ben *a külső eladósodás első 14 helyezettje kelet-közép-, ill. kelet-európai ország.* Ezek között Magyarország mindig roppant előkelő helyet foglal el. Abszolút számokban is. Az adósságvolumenben a negyedik helyen voltunk, ráadásul nagyobb értékkel, mint 1990-ben (28 Mrd dollár, szemben a 21 Mrd dollárral). Az abszolút értéknél az ország-méret is számít. Kamatfizetésben viszont már csak a törökök előztek meg bennünket.

Relatív mutatókban pedig *mindenkor az első vagy a második helyet* foglaltuk el. Kamatfizetésben az arányokat nézve, a GDP %-ában mérve Törökország mögött, sajnos, már az *elsők voltunk a rangsorban!* (Előkelő helyezésünket gyakorlatilag azóta is őrizzük.)

Elsők voltunk az *export-arányos* eladósodásban is, 253%-kal. Feltehetően nálunk esett a legjobban vissza az export-kivitel, amihez az amúgy is magas adósság adatait viszonyítanunk kellett.

Ilyen örökséggel birkóztunk az elmúlt negyed században. Az első Orbán-kormány – mivel sikeresen felfuttatta a GDP növekedését –, levitte az államadósság/GDP mutató értékét 55% alá. Az azt követő szociálliberális kormányok alatt ez az érték megint magasra szökött. Ott voltunk a relatív arány tekintetében 2009-ben is, ahol 1990-ben: 80%

fölött. EU-csatlakozás ide, vagy oda. És ebből az államadósságból továbbra is igen magas volt a külföldi valutában a külföld felé fennálló adósság! Pedig közben **eladtuk az állam csaknem teljes társasági vagyonát!** Jelentős részben, külföldieknek, devizáért. Az MNB Nemzeti számlák rendszere című, 2008-as kiadványa szerint, a rendszerváltozáskor meglévő, mintegy a GDP 80%-át kitevő vagyonból az állam 2008-ra már csak 7%-kal rendelkezett! *Az államadósság-arány a GDP-hez azonban ugyanakkora maradt!* Miért? Mert, sajnos, a deficitek miatt az adósság-állomány folyton újratermelődött. ...

Emellett viszont a bankok devizahiteleinek köszönhetően *a lakosság is* erősen eladósodott a külföld felé. Így **a külső adósságunk GDP-hez viszonyított értéke** is nagyjából olyan magas volt, mint az **összes (külföldi és belföldi) államadósságunk aránya!**

Mondani se kell, hogy ez a helyzet Magyarországot mindenképpen a sereghajtók közé sodorta Európában. Amikor pedig a pénzügyi válság beköszönt, nem volt tere a költségvetési politikának keynesianus politika folytatására, a magánkiadásokat pótló állami kereslet-teremtésre. Más kelet-európai országok – hasonlóan a nyugat-európaiakhoz és az USA-hoz – ezt a megoldást választották. Mi azonban nem tehetjük. Beleütköztünk a külső finanszírozás korlátaiba! Sőt, devizaforrások kivonásával kellett számolni, ami az árfolyamra súlyos nyomást gyakorolt. A devizaadósságok forint értéke a nagy devizakereslet miatt nőtt, a kamatszolgálat emelkedett, a hiteladós magánszemélyek ellehetetlenedtek, az államadósságot pedig leminősítették a külföldi hitelminősítők, ami további hiteldrágulást jelentett. Az országban – kis túlzással – egy fillér beruházási pénz sem állt rendelkezésre fejlesztésre az állam kezében. Érdemben ma sincs. Ha az EU-s transfereket megvonják – márpedig a tartós deficit miatt az első évtized végén komolyan ezzel fenyegettek (s 2014-ben is jelentkezett a források visszatartására kilátás) –, valóban igen rossz helyzetbe kerülhet az ország.

A probléma gyökere a 2004–2010 közötti időszak gazdaságpolitikájában rejlik. A 2002 utáni kormányok politikája és vezetése *hittelessé vált* az Unió vezetői előtt. A konvergencia-programokat, amelyeket a csatlakozás után készítenünk kellett, sose tudtuk megvalósítani 2010 előtt. Folyamatosan hitegettük az EU-t – és persze a külföldi hitelezőket is –, hogy már közelítünk a konvergencia-kritériumokhoz, de ezt a tényadatokat sose igazolták. Gazdaságunk, amely a csatlakozás után hosszú éveken át nettó befizető volt az EU kasszájába, 2010-re azzal szembesült, hogy esetleg a kohéziós alapokból nem tud beruházási eszközöket lehívni. Éppen akkor, amikor végre némi előnyét is látnánk pénzügyileg EU- tagságunknak!

Ezzel a „battyuval” vágunk neki a 2010–2014 közötti időszaknak. Ha nem tartjuk be a konvergencia-kritériumokat, elvesz a forrásbevonás lehetősége. Ha be akarjuk tartani, és az adósságok kamatainak fizetésében nem akarunk fennakadást, bizonyos területeken a költségvetésben megszorításokat kell eszközölni, és/vagy új forrásokat keresni. Más bevételi struktúrát, és szigorú kiadási struktúrát kell kialakítani. Nem feltétlenül a kormány kedve szerint, de nem is feladva minden korábbi elképzelését. Ilyen fenntartott kiadási tétel például *a családok támogatása*, mert ez stratégiai kérdés. Ilyen a belső lakossági forrás-képzés, megtakarítás előmozdítása is, az alacsonyabb jövedelemadó-kulcsokkal. Ennek hosszabb távú hasznában a kormány szilárdan reménykedik. És ilyen volt a bevételi oldalon a különleges adók bevezetése is.

Lehet vitatni egyes intézkedéseket. Annyi azonban bizonyos, hogy mindezt nem tehetjük volna meg, ha az IMF feltételeességének meg kell felelnünk, hiszen követnünk kellett volna gazdaságpolitikai ajánlásait a hitelnyújtás fejében. Aki fizeti a zenészt, az húzhatja a nótát. A fejlett országok tőkés lobbicsoportjai a saját jövedelem-pozícióikat, befektetések jövedelmét semmikor nem szeretnék rontani. Olyan irányba befolyásolják tehát

a nemzetközi pénzügyi intézményeket, hogy a feltételek megfogalmazásánál elsősorban a lakosság terheit növeljék. Ezért kellett vállalnunk az IMF-szerződés felmondását, a hitelek idő előtti visszafizetését, s magánhitelekkel való helyettesítését. (Még ha ez a lépés nem is bizonyult olcsóbbnak.) Változtatni kellett továbbá a folyamatos deficitet eredményező kötelező magán-nyugdíjpénztári rendszeren, amely ugyan hosszú távon hasznos lehetett volna a költségvetés tehermentesítésében, de rövid- és középtávon súlyosan megterhelte azt. Csak akkor működött volna megfelelően, ha – mint liberális közgazdák hangsúlyozzák – a költségvetés szerkezetén belül „kigazdálkodtuk” volna a költségvetés nyugdíj célú átutalásainak fedezetét. Erre a strukturális átalakulásra a magyar államháztartás azonban a 2000-es években nem volt képes. (Igaz, a kellő előkészítés nélkül, hirtelen meghozott döntés némiképp megingatja a társadalom bizalmát a nyugdíjrendszer stabilitásában. Nehéz lesz majd ezt követően rábeszélni a polgárokat az élethosszig tartó pénzügyi tervezésre, időskorra való önkéntes elő-takarékosságra. Pedig erre a jövőben mindenképpen szükség lesz.)

Így is igen sokat megtett a kormány a kigazdálkodás érdekében azáltal, hogy a kamatszolgáltatás fedezésének nagy részét az elsődleges egyenleg pozitívvá tételével előteremtette! Az elsődleges egyenleg többlete azt jelenti, hogy a magyar polgárok és adófizetők többet fizetnek be a költségvetésbe, mint amit onnan kapnak. *Ez az ára a korábbi eladósodásnak!* A társadalommal nem könnyű ezt elfogadtatni. Nem is igen érti az átlagember, hiszen nem ő vette fel az állami hiteleket. Neki nem kellett tudnia, hogy *viszonylagos* jóléte – ha annak nevezhetjük a korábbi helyzetnél kicsivel jobb béreket és a nem nagyon megnyirbált közösségi juttatásokat –, már akkor is hitelből van finanszírozva. Meg kellett próbálnia ezért 2010 után az államnak lezárni a kifelé irányuló transzfer-csapokat, visszavásárolni a korábban eladott infrastrukturális létesítményeket, s az árszabási feltételek változtatásával csökkenteni a rezsiköltségeket, így javítani valamennyire a stagnáló életszínvonalat. Ezzel a lakoságnál olyan jövedelmeket lehetett felszabadítani, amelyek némi hazai keresletnövekedést eredményezhetnek. Ide kellett csábítani külföldi ipari beruházókat, akik nem csupán piacot vesznek nálunk, hanem valamelyest bővítik a foglalkoztatást, s devizát szereznek, exportra gyártanak. Stratégiai szerződéseket kötött a kormány számos céggel. Ebben a bérek alapvető emeléséről ugyan (ismereteink szerint) nincsen szó – hiszen éppen ez egy vonzerőnk –, de számos más előnnyel kecsegtetnek. Ilyen lehet a bedolgozói hányad emelése, hazai vállalkozások piachoz juttatása. Próbálkozik továbbá a kormányzat a jegybankkal karöltve a gazdaság élénkítésével, a kamatsökkentés segítségével. Egyszóval, megkísérel az állam egy, a korábitól eltérő (unortodox) gazdaságpolitikát alkalmazni. Eredményeink bár szerények, de vannak. Nem jelentik egyelőre még a perifériáról való jelentős felzárkózás megkezdődését, de a további lecsúszást talán megakadályozták. Amíg a két nagy örökség, s különösen a bérek alacsony szintje miatt a belső piac korlátozottsága megmarad, addig csak nagyon lassú előrelépéssel számolhatunk. Aki mást mond, az álmokat próbál az emberekkel elhitetni. Természetesen, igaz, hogy mindent lehet jobban megoldani, okosabban elosztani, a pazarlást mindenütt megszüntetni, s ebben van még a gazdaságpolitika számára tartalék. De a rendszerváltás utáni visszaesésünk a perifériára, ahol – jó esetben – a Nyugat olcsó bérű összeszerelő üzemeként tevékenykedünk, sajnálatos tény marad. *Ezt hozta nekünk a rendszerváltás.* Saját hibáinkból is, öröklött feltételeinkből is. És a Nyugat hozzáállásából fakadóan is. *Az EU 15-öknek nem volt se szándékuk, sem erejük e régió érdemi felzárkóztatására.* Hiszen – lássuk be – a mi EU-s taggá fogadásunkkal – s már azt megelőzően, az elő csatlakozási szakaszban is – **elsősorban a saját helyzetükön, versenyképességükön akartak javítani a nyugat-európai országok.** Ahogyan ezt az ECB egyik helyettes igazgatója (Jürgen Stark)

mondta egy konferencián, még 2004-ben: „*Az EU paradigmát váltott. A mélyítés helyett a bővítést valósítja meg.*” Nyilván azért váltott paradigmát, mert ez nekik – az eredeti 15-nek – így volt jó. Az itt igen olcsón szerzett vagyon segítségével vállalkozásaik által realizált profit, hazautalva, javított a nyugat-európai cégek mérlegén, segített kompenzálni az ázsiai kihívás miatt csökkenő profitabilitásukat... Nem hibáztathatjuk őket azért, hogy érdekeiket követték. Nekünk magunknak kellett volna világosabban artikulálni és védeni saját érdekeinket. Sok naivítás volt bennünk, itt, a periférián, hogy mit is várhatunk a Nyugattól. Összefogottabbaknak, érdekeinket *közösen* jobban védőknek kellett volna lennünk. De sok periférián lévő ország még mindig az egymás közti huzakodással van elfoglalva – Trianon áldatlan hatása következtében.

Nem vették észre a gazdaságpolitikusok – vagy ha látták, nagyobb az ő bűnük –, hogy egyenként miként foglalja el országaink piacát a külföldi tőke, és a régió marad ott, abban a *perifériás helyzetben*, amelybe Jalta helyezett minket. Vagyis, a Nyugat érdekszférájának peremén. Piaci szempontból vitathatatlanul fontosak vagyunk számukra, de politikai szempontból, komoly szintre-hozást, felzárkózást öhajtó módon, nem. Politikailag ugyan felszabadultunk a szovjet elnyomás alól, de ahogy Prohászka Ottokár jó száz éve megfogalmazta, *a politikai szabadság csak félszabadság*. Nekünk, magyaroknak különösen sokat mondanak ezek a szavak napjainkban is. A pénzügyi függés ugyanis súlyos rabságot jelent. Minden kelet-európai ország tőkehiánnyal küzd a szocialista gazdálkodás örökségeképpen, de ez nálunk ráadásul keserves adósságokkal párosult. A legszomorúbb, hogy egymásra utaltságunkat a kelet-európai országok társadalma – jelentős részük legalább is – mindmáig nem ismerte fel.

Ezért is nehéz országunk helyzete. Ezen a nehéz magyar helyzeten csak hosszú távú, szívós munkával tudunk lassan változtatni. Feltéve, hogy a lakosság nagy része bölcsen elutasít mindenféle politikai blöffölést. Akár azt, hogy holnapra európai bérek lesznek nálunk, akár azt, hogy EU nélkül könnyebb lenne.

(Néhány adat) Mit hozott a rendszerváltozás hazánknak? A legalapvetőbb statisztikai adatokat hívjuk segítségül e kérdés megválaszolásához, többnyire az adott időszakok KSH Statisztikai Zsebkönyvei alapján. (Ha más a forrás, jelzem.)

Mint a korábbiakban megállapítottuk, két nagy és terhes örökséget hoztunk magunkkal 1990 óta: az államadósságainkat és az alacsony béreinket. S ráadásul az utolsó szocialista évtizedben a gazdasági növekedés üteme is igen alacsony volt. Igazából már az 1980-as évtizedben is csak stagnált a magyar gazdaság. Az IMF-belépés utáni szigorításokat, majd a pártkongresszus előtti engedményeket figyelembe véve, évi átlagban alig 1%-os növekedést lehet kimutatni. A rendszerváltozás utáni visszaesés miatt 10 évig nem értük utol GDP-ben az 1990-es szintet. Béreinknek ehhez 12 év kellett, a nyugdíjaknak pedig 14 év! Ennyi volt a transzformációs visszaesés hullámvölgye (MNB, 2008).

Adósságainkat tekintve, 1990–2011 között:

- bruttó adósságállományunk 21-szeresére nőtt,
- az adósságszolgálat meg 25-szörösére!
- Az adósságszolgálatnak a GDP-hez viszonyított aránya 12%-ról 22%-ra emelkedett! (Ez nem csoda, hisz a GDP jócskán visszaesett.)
- Ha az adósságszolgálatot a nettó éves bérösszeghez viszonyítjuk, akkor 1990-ben 4 hónapot tett ki, 2011-ben már 12 hónapot, azaz egy évet! Vagyis annyit fizettünk adósságszolgálatra egy évben, amennyi bért a dolgozóknak... Ennyi jövedelem kimegy az országból! Természetesen, ezt nem is tudtuk volna teljesíteni újabb hitelek felvétele nélkül. Ezért hízott fel az adósságállomány!

Nézzük a béreket! Ismeretes, hogy a GDP alapvetően a bérek és profitok összessége. (Az állam, mint gazdasági szereplő, ezekből részesedik).

A nettó nominálbérek aránya a GDP-hez viszonyítva még majdnem a felét tette ki a GDP-nek, **46%-ot** 1989-ben. **Húsz év múlva, 2009-ben, csak 19%-ot!** Mit jelent ez? (Ha arra gondolunk, hogy itt nominális adatokkal dolgozunk, akkor azt is érdemes figyelembe venni, hogy ez a szerény nominálbér a fogyasztási adókkal csökkentve, még *kisebb tényleges fogyasztást* képvisel; elég magasak a fogyasztási – forgalmi – adótételeink.) (A számításokat a KSH adataira alapozva, Botos József végezte.)

Nőtt tehát a GDP, de ezzel messze nem tartott lépést a nettó bérek növekedése. Márpedig a lakosság csak nettó jövedelmét költheti el. Mondtuk korábban, hogy a szocializmusban még ehhez hozzájött a közösségi fogyasztás, amit az állam bevételeiből finanszíroztak. Azt is említettük, hogy ez az arány visszaesőben van a piacgazdaságban, az államháztartás kényszerű megszorításai miatt. Nem csoda tehát, hogy a lakosság elkeseredett. Folyton visszaszavazta az éppen hatalomban *nem* lévőket, elhitte ígéreteiket, hogy ezen a trenden fordítani tudnak. De bizony a jóléti rendszerváltások nemigen sikerültek. Akkor a adósságteher súlya a magyar gazdaságon, hogy ezt nem nagyon lehet másra terhelni, mint a lakosságra. (A második Orbán-kormány tett csak kísérletet arra, hogy a nagy cégekre terhelte szektoradókkal más piaci szereplőket is bevonjon a terhek viselésébe.)

A háztartások nettó jövedelmében a munkajövedelmeken túl a szociális rendszer juttatásai is benne vannak. Ha így hasonlítjuk össze a rendszerváltás előtti és utáni időszakot, azt láthatjuk, hogy 1989-ben még a családi jövedelmek zöme volt munkajövedelem, hiszen a GDP-hez képest 52%-ot tett ki (s láttuk, a nettó bérek 46%-ot). Húsz évvel később viszont ez az arány 33%-lett! A háztartások tehát jóval kisebb arányban részesednek a megtermelt jövedelmekből... Igaz, a bérjévedelmeink még alacsonyabbak, hiszen csak 19 %-ot tesznek ki a GDP-ből. Tehát nagyon fontos szerepe van az újraelosztásnak, a szociális juttatásoknak a családok megélhetésében. Normálisnak tekinthetjük ezt a jövedelem-elosztást? Európai mércével mérve, semmiképpen. A munka-tőke osztozkodási arány a GDP-n – bruttó adatokat nézve – nálunk 40-60%, a tőke javára. A nyugati országokban az átlag 50-50% , sőt, van ahol 60-40%! S ezekben az országokban a lakosság sokkal jelentősebb megtakarításokkal, pénzügyi befektetésekkel, azaz ezekből származó tőkejövedelmekkel rendelkezik, mint nálunk. Valójában nagyobb a rendelkezésre álló forrásuk életszínvonaluk fenntartásához. Nem lehet a fenti adatokat másként értelmezni, mint hogy nálunk a tőke messzemenően kihasználja az alacsonyabb béreket, s extra jövedelmekre tesz szert. Extraprofíttra... Mi megint egy eredeti tőkefelhalmozás korát éljük, mert a szocializmusban elpazarlódtak erőfeszítéseink. Igen ám, de ennek a tőkének mintegy fele már külföldi, s ez a profitját kivonja, *kivonhatja a gazdaságunk vérkeringéséből*. Így a rajtuk megvalósuló tőkefelhalmozás nem marad a miénk!

Csak végtelen kiszolgáltatottságunk a magyarázat az adatokra.

Vajon **segített-e a helyzetünkön az európai csatlakozásunk?** Igen keveset.

Sajnos, már a rendszerváltás utáni 14 évben is kiderült, hogy elsőből utolsókká váltunk. A KSH Nemzetközi Statisztikai Zsebkönyv 2005-ös adatai szerint, 2004-ben az EU 27-ből a nem éppen előkelő 23 helyet foglaltuk el az egy főre eső GDP rangsorában. 2012-ben , sajnos, még mindig ugyanazon a helyen vagyunk! Az egy főre jutó GDP tekintetében 2004-re az Unió 65-67%-át értük el. S 2012-ben ugyanazt az értéket tudjuk felmutatni! Azaz, a csatlakozás nem jelentett számunkra előrelépési lehetőséget.

Béreink vásárlóerő-paritáson számolva ma is még csak mintegy 40%-át teszik ki a nyugati béreknek. S ha hivatalos árfolyamon számolunk, egynegyedét, egyötödét. Pedig átlá-

gos termelékenységünk az Unió adatainak mintegy 70%-a. Miért alacsonyabbak ennnyivel a béreink? Nyilvánvalóan nincs rá más magyarázat, mint az, hogy az adott nemzetközi piaci körülmények közepette nincs mód és lehetőség a megöröklött bérek emelésének kiharcolására.

A magyar munkavállaló örül, ha munkát talál. 2002 óta 2012-re a munkanélküliségi ráta csaknem megkettőződött – 5,6%-ról 10,9%-ra. A lengyeleknél ugyan sokszorta magasabb volt, de 2012-re megfeleződött, s most a mi szintünk körül vannak (20,2%, ill. 10,1%). A hollandoknál például ugyancsak majdnem duplája lett, de a miénknél sokkal alacsonyabb szinten (3,7%-ról 6,6%-ra nőtt)... Ezekben az adatokban természetesen benne foglaltatik a 2008-as válság hatása, amit Európa máig nem hevert ki, de ez minket cseppet sem vigasztal.

Gyakran hallani arról, milyen pesszimista nép a magyar. Minden felmérésben elkese-rítően előkelő helyen vagyunk e téren. Csoda-e, a fenti adatok tükrében, ha nem tudunk optimistán tekinteni a jövőbe? Kit lep meg, hogy a magyar polgárok nem érzik úgy, hogy EU- csatlakozásunk érdemben változtatott volna kedvezőtlen helyzetükön. Ámbár, azt sem tudják általában felmérni, hogy milyen előnytelen lenne, ha nem lennénk tagok... Inkább csak az kelt rossz hangulatot, hogy többet vártunk szerencsésebb nyugati sorstár-sainktól a rendszerváltáskor és a csatlakozáskor. Hiszen nem magunknak köszönhetjük Jaltát, s az ő békés és sikeres fejlődésük nagyban azon múltott, hogy mi, kelet-közép-európaiak, a szovjet kísérletezés érdekszférájába kerültünk – annak minden hátrányát viselve...

A pesszimizmus legkifejezőbb számadata a *demográfiai helyzet alakulása*.

A rendszerváltás utáni években rohamosan csökkent hazánkban a születések száma. Leggyorsabban a rendszerváltás utáni évtizedben. 1990-ben még 127 000 gyermek szü-letett. 2000-ben már csak 98 000, 2004-ben 97 000, 2012-ben már csak 90 000... A ha-lálozások számával egybevetve azt látjuk, hogy 1990–2004 között 34 500 fő az átlagos csökkenés, 2004–2012 között pedig 36 670 fő.

Lefordíthatjuk ezt úgy, hogy az *EU-csatlakozás nem hozott érdemi változást a demo-gráfiai helyzetben*. Sőt! Sokan mondják, hogy nem kell ezen csodálkozni, a jóléttel és fejlődéssel arányban általában csökken a gyermekvállalási kedv. A *legjobb születés-sza-bályozó* – úgy mondják – *a kapitalizmus*. Ezt úgy pontosíthatjuk, hogy *az a kapitalizmus, amelyik a szocializmus után következik*... A kelet-európai adatok ugyanis rosszabbak, mint a nyugat-európaiak, vetekszenek a dél-európaiakkal, sőt. **A magyar adatok minden esetre a legrosszabbak**... És ez már nagyon is sokat elmond a helyzetünkről!

(*Összefoglaló következtetések*) A rendszerváltozás két nagy örökséget hagyott a magyar társadalomra: az **eladósodást** és az alacsony **béreket**.

Az eladósodást ugyan részben kifizettük az állami vagyon értékesítéséből, de újratér-melte a politika, mert nem tudott szembenézni azzal, hogy a rendszerváltozás csak vért és könnyeket hozott... Most ugyanott vagyunk a fajlagos mutatóban, mint 1990-ben, viszont állami vagyonunk már gyakorlatilag elolvadt.

A bérek feltornászását ellehetetlenítette, hogy belépett a nemzetközi piacra egymilli-árd olcsó bérű munkavállaló. Az ázsiai import versenyképtelenné teszi a hazai fogyasz-tási cikkipar termelését, nemhogy béremelés jöhetne szóba. A külföldi tőke bevonásának is ez a vonzereje ma már, mivel az olcsó privatizációs lehetőségek elfogytak. Tökére pedig szükségünk van, hisz a hazai megtakarítások jó részét elvitte a devizahiteles lakás-„boom”. Most a megtakarítások jelentős része az állampapírokba áramlik, ami jó (kivált ugyanis külső forrásokat), csak nem teremt a bankokban forrást a beruházásokhoz. De

belföldi vállalati beruházások – a hazai piac bővülésének rendkívül szerény volta miatt – egyébként is alig vannak. Annak ellenére, hogy – unortodox politikája jegyében – a jegybank is segíti olcsó forrással a kis- és középvállalatokat. Fizetőképes keresletet azonban a vállalkozásokhoz nem tud teremteni.

A társadalom belefáradt e hosszú stagnálásba. Pesszimizmusát a népességfogyás mutatja, különösen a születésszám alacsony volta. A fogyás csak nőtt a csatlakozás után.

Az EU-csatlakozás érdemben nem javított hazánk rangsorán a fajlagos jövedelem-termelésben. Számos területet a csatlakozás következtében erősödő verseny súlyosan érintett (agrárimport növekedése). Éveken át nettó befizetők voltunk, most a kapható EU-s források jelentik jószerint az egyetlen fejlesztési lehetőséget, de sok kötöttséggel.

Nem írhatunk azonban mindent a külső hatások számlájára. Nem állíthatjuk, hogy EU nélkül a helyzetünk lényegesen jobb lenne. A belpolitikai helyzet és belső gazdaságpolitikánk hektikus váltakozásai is jelentősen hozzájárultak a stagnáláshoz. Az, hogy érdekeinket nem törekedtünk jobban megvédeni, és gyakran pápábbak voltunk a pápánál, számos EU-s szabály előírásakor, még a lehetséges játéktérrel sem használtuk ki a hazai piac fejlesztéséhez, ez bizony a saját hibánk volt. Változtassunk rajta!

